

TONYUKUK YAZITININ KELİME DÜNYASI

Yavuz KARTALLIOĞLU
Araştırma Görevlisi,
Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi,
Türkçe Öğretmenliği Bölümü

TONYUKUK YAZITININ KELİME DÜNYASI

ÖZET

Tonyukuk yazıtı bu güne kadar pek çok yönden incelenmiş, fakat bu yazıt üzerinde herhangi bir üslup çalışması yapılmamıştır. Çalışmamızda Tonyukuk yazıtı toplam kelime sayısı, kelimelerin sıklık dereceleri, kelimelerin türleri ve cümleler bakımından incelenmiştir. Toplam 1212 kelimedenden oluşan yazıtta kullanılan farklı kelime sayısı 371'dir. Bu da her kelimenin ortalama 3.2 defa kullanıldığını göstermektedir ki bu sayı kısa bir metin için çok önemlidir. 371 farklı kelimedenden 122'sinin fiil olması Tonyukuk yazıtında harekete dayalı bir anlatımın ön plana çıktığını göstermektedir. İsimler içerisinde soyut ve özel isimlerin sayısı dikkat çekicidir. Yazıtta geçen 249 cümleden 48'i isim, 201'i ise fiil cümlesidir. Uzunluk bakımından daha çok kısa cümleler kullanılmıştır.

WORLD OF THE WORDS IN TONYUKUK

ABSTRACT

Till today, Tonyukuk Inscription has been examined in many aspects, but no stlistic study has been conducted on the inscription. In our study, Tonyukuk Inscription has been examined in case of total amount of words, frequency of the words, types of words and sentences. Inscription is composed of 1212 words whereas the number of different entries of the words are 371. This means that for each entry, the avarage use is 3.2, which is an important point for a short text. In Tonyukuk Inscription, the occurance of 122 verbs of total 371 words makes the text action descriptive. As for the nouns, the number of abstract and proper nouns gets the attention. Of the total of 249 sentences in the inscriptions, 48 of them are nominal sentences (Sentences with a copula) and 201 of them are verbal sentences.

TONYUKUK YAZITININ KELİME DÜNYASI

Orhun yazıtları, Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olup, soyut kavramlar, somut kavramlar, eş anlamlılık, çok anlamlılık, ileri ögeler,

deyimler, atasözleri, ikilemeler, sanatlı anlatım, karşıt kavramlar, tekrarlar, benzetme ve aktarma gibi pek çok açıdan incelenmiştir. Biz, bu yazımızda Tonyukuk yazıtının üslûbu üzerinde duracağız.

Çalışmamızda, Tonyukuk yazıtının üslûbunu şu sıra içinde inceledik:

LEKSİKOLOJİ

1. Toplam kelime sayısı
2. Kelimelerin sıklık dereceleri
3. Kelimelerin türleri
 - I- İsim cinsinden kelimeler
 - A. İsim
 - B. Zamir
 - C. Zarf
 - Ç. Sıfat
 - II- Fiil unsurları
 - A. Fiil
 - B. Sıfat-fiil
 - C. Zarf-fiil

CÜMLE

LEKSİKOLOJİ

Leksikoloji, üslûbu belirleyen en önemli özelliklerdendir. Tonyukuk yazıtında kullanılan kelimeler, hem yazarının duygu, düşünce ve ruh dünyası, hem de o zamanki topluluk hayatı hakkında bize önemli bilgiler vermektedir. İnsanların karşılaştıkları durumlar, kavramlar; insanların ve diğer varlıkların hareketleri kelimelerle dile yansır. Üslûp da kelimelerin çeşitli şekillerde kullanımıyla ortaya çıkar (Özbay, 1994). Leksikolojik özellikler olarak “toplam kelime sayısı”, “kelimelerin sıklık dereceleri” ve “kelimelerin türleri” üzerinde duracağız.

1. Toplam kelime sayısı:

Tonyukuk yazıtında kullanılan toplam kelime sayısı 1212'dir. Yine burada kullanılan farklı kelime sayısı 371 olup, bunların 122'si fiildir. Farklı kelimelerin toplam kelimelere oranı 3.2'dir. Yani her kelime ortalama 3.2 defa kullanılmıştır.

2. Kelimelerin sıklık dereceleri:

Tonyukuk yazıtında, en çok “er-“ (63 defa) fiili kullanılmıştır. “Er-“ fiili, hem isimlere gelerek onları yüklemleştirmekte, hem de fiillerin birleşik

çekimini yapmaktadır. “*Bodun boguzı tok erti.*” (Milletin boğazı tok idi.) “*Kiyik yiyü tabışgan yiyü olurur ertimiz.*” (Geyik yiyerek tavşan yiyerek oturuyorduk.) Daha çok harekete dayanan bir hayat tarzı, tabii ki fiillerle dile yansiyacaktır.

İkinci olarak “kagan” (44 defa) kelimesi kullanılmıştır. Bu yazıtta, daha çok o zaman yapılan savaşlar anlatılmakta ve yine burada Bilge Tonyukuk halka bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyeleri yaparken de milletin başında bulunan “kagan”lardan bahsetmekte, onların yaptıklarını anlatmaktadır.

Üçüncü olarak “ti-“ (43 defa) fiili kullanılmıştır. En çok kullanılan ilk üç kelimedenden ikisinin fiil olması, bu yazıtın harekete dayalı bir anlatımı olduğunu göstermektedir. Bu fiilin çok kullanılmasının bir sebebi de olay anlatılmasıdır.

Tonyukuk, gelecek kuşakları o zamanki olaylardan haberdar etmek için Türklerin diğer milletlerle ilişkilerini ve daha çok yapılan savaşları millete hitaben anlatmış; “bodun” kelimesini de 32 defa kullanmıştır. “*Türk bodun...*” (Türk milleti...), “*Türk bodun Tabgaçka körür erti...*” (Türk milleti Çin’e bağlıydı.)

En çok kullanılan beşinci ve altıncı kelimeler “*a” (30 defa) zamirinin çekimli şekilleri ve “ben” (24 defa) zamiridir. “*Anda kisre...*” (Ondan sonra...), “*Ança olurur erkli...*” (Öylece oturur iken...), “*Angar aytıp...*” (Ona söyleyip...). Tonyukuk burada anlatıcı konumunda bulunduğu için “ben” zamirini de 24 defa kullanmıştır. “*...ben özüm Tabgaç ilinge kıldım.*” (... ben kendim Çin iline kıldım.), “*...ben özüm kazanmasar...*” (...ben kendim kazanmasam...)

O zamanki hayat, yazıtın diline yansımış, komşularla alışverişler, savaşlar ve göçebe hayat “Türk”, “sü”, “Tabgaç” gibi kelimelerin çok kullanılmasına sebep olmuştur.

Yazıtta en çok kullanılan on beş kelime ve bu kelimelerin sıklık derecesi şöyledir: er- 63, kagan 44, ti- 43, bodun 32, *a 30, ben 24, kel- 20, Türk 20, ol 19, sü 18, yime 18, sab- 16, bar-14, Tabgaç 13, bol- 12.

En çok kullanılan ilk on beş kelimedenden dördü fiil (er-, ti-, kel-, bol-), biri sıfat (ol), yedisi isim (kagan, bodun, Türk, sü, sab, bar, Tabgaç), ikisi zamir (*a, ben), birisi zarftır (yime). Fiillerin sıklık derecesi 138, sıfatların sıklık derecesi 19, zamirlerin sıklık derecesi 54, isimlerin sıklık derecesi 157, zarfın sıklık derecesi 18’dir. İsim, sıfat, zamir ve zarflar da isim cinsinden kelimeler olduğuna göre fiillerin sıklık derecesi 138, isim cinsinden kelimelerin sıklık derecesi ise 248’dir.

Bu kelimelere baktığımızda millet ile kağanlar arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu görebiliriz. Bilge Tonyukuk, kağanın sözlerini “ti-“

fiili ile aktarmış. “Ança, anda, angaru, angar, anı” şekilleri “*a” zamirinin çekimli şekilleri olarak karşımıza çıkmaktadır. “Türk” kelimesi daha çok “Türk bodun” tamlaması şeklinde geçmektedir. Burada milletin, Türk milleti olduğu daha çok vurgulanmıştır. “Sab” kelimesi söz anlamından çok öğüt, nasihat anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

3.Kelime türleri:

Tonyukuk yazıtında kullanılan kelimeleri isim cinsinden kelimeler ve fiil unsurları olmak üzere iki ana başlık altında inceleyebiliriz. İsim başlığı altında isim, zamir, zarf, sıfat; fiil unsurları başlığı ile fiiller, sıfat-fiiller, zarf-fiilleri inceleyebiliriz. Bu kelime türlerine baktığımızda, sırasıyla en çok isim, fiil, sıfat, zamir ve zarfların kullanıldığını görmekteyiz. Bunları şu şekilde bir tablo hâlinde gösterebiliriz:

I. İsim cinsinden kelimeler

A-isim

B-zamir

C-zarf

Ç-sıfat

II. Fiil unsurları

A-fiil

B-sıfat-fiil

C-zarf-fiil

I. İsim cinsinden kelimeler

A-İsim

Tonyukuk yazıtında en çok isimler kullanılmıştır. Bu isimler içinde özellikle soyut isimler ve özel isimler, bir dilin seviyesini göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu isimleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a-Kavim isimleri:

“Türk” (20 defa), “Tabgaç” (13 defa), “Oğuz” (10 defa), “Kıtany” (7 defa), “Kırgız” (5 defa), “On Ok” (5 defa), “Sir” (5 defa), “Az” (3 defa), “Türgiş” (3 defa), “Tarduş” (2 defa), “Kumug” (1 defa), “Soğdak” (1 defa), “Tezik” (1 defa).

Burada, 13 kavim ismi geçmektedir. Kavim isimlerinin sıklık derecesi, 75’tir. Bunun toplam kelime sayısına oranı %6.2’dir. Burada kullanılan kavim isimlerine bakarak, Türklerin hangi kavimlerle daha çok ilişkide bulduklarını, tarihte var olan Türk kavimlerini ve yabancı kavimleri öğrenmek mümkündür.

b-Şahıs isimleri:

“Tonyukuk” (12 defa), “İltiriş Kagan” (6 defa), “Kappan Kagan” (4 defa), “İnel Kagan” (2 defa), “Tongra Esim” (1 defa), “Boyla Bala Tarkan” (1 defa), “Apa Tarkan” (1 defa), “Bögü Kagan” (1 defa), “Bilge Kagan” (1 defa).

9 farklı şahıs ismi geçmektedir. Şahıs isimlerinin sıklık derecesi 29’dur.

c-Yer isimleri:

“Altun Yiş” (6 defa), “Ötüken” (3 defa), “Tinsi Oglı” (3 defa), “İrtiş” (2 defa), “Kögmen Yiş” (2 defa), “Temir Kapıg” (2 defa), “Şantung” (2 defa), “Çogay” (1 defa), “Çölgi” (1 defa), “Kara Kum” (1 defa), “Termil” (1 defa), “Yinçü Ögüz” (1 defa), “Kök Öng” (1 defa), “Togla” (1 defa), “Bolçu” (1 defa), “Ek Tagı” (1 defa), “Yarış” (1 defa).

17 farklı yer ismi geçmektedir. Yer isimlerinin sıklık derecesi 30’dur.

ç-Organ isimleri:

“baş” (3 defa), “boguz” (1 defa).

Yazıtta, 2 farklı organ ismi geçmektedir ve bunların toplam sıklık derecesi 4’tür.

d-Sayı isimleri:

“on” (7 defa), “bir” (5 defa), “üç” (5 defa), “yiti” (5 defa), “iki” (2 defa), “otuz” (2 defa), “yüz” (2 defa), “bing” (1 defa), “biş” (1 defa), “tümen” (1 defa), “yigirmi” (1 defa), “yiti yüz” (1 defa), “iki bing” (1 defa), “üç bing” (1 defa), “yiti yigirmi” (1 defa), “yiti otuz” (1 defa).

16 farklı sayı ismi vardır. Sayı isimlerinin sıklık derecesi 37’dir.

e-Hayvan isimleri:

“at” (4 defa), “buka” (2 defa), “kiyik” (1 defa), “tabışgan” (1 defa), “tebi” (1 defa).

5 farklı hayvan ismi geçmektedir. Hayvan isimlerinin sıklık derecesi 9’dur.

f-Yön isimleri:

“öng” (8 defa), “biriyе” (3 defa), “yırıya” (3 defa), “kuriya” (3 defa), “kuz” (1 defa), “arka” (1 defa).

6 farklı yön ismi geçmektedir. Yön isimlerinin sıklık derecesi 19’dur.

g-Akrabalık isimleri:

“apa” (1 defa), “katun” (1 defa), “ogul” (1 defa).

3 farklı akrabalık ismi geçmektedir. Akrabalık isimlerinin sıklık derecesi 3’tür.

ğ-Savaş ve kahramanlık isimleri:

“sü” (18 defa), “yagı” (6 defa), “kan” (5 defa), “beg” (3 defa), “er” (3 defa), “küç” (1 defa), “çabış” (1 defa).

7 farklı savaş ve kahramanlık ismi geçmektedir. Bu isimlerin sıklık derecesi 37’dir.

h-Unvan isimleri:

“kan” (5 defa), “Tarkan” (2 defa), “Yabgu” (1 defa), “Boyla” (1 defa), “Baga” (1 defa), “Çabış” (1 defa).

6 farklı unvan ismi geçmektedir. Unvan isimlerinin sıklık derecesi 11’dir.

ı-Soyut isimler:

Soyut isimler bir dilin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından çok önemlidir. Beş duyu organımızla algılayamadığımız kavramların isimlerine soyut isim denmiştir. Bizce soyut isim, dış dünyada var olmayan zihnin ürettiği şeyleri karşılayan isimlerdir. Yazıtlarda %33 oranında soyut isim kullanılmıştır (Aksan, 1999). Tonyukuk yazıtı da soyut isimler bakımından - bazı araştırmacıların aksine- çok zengindir. (Aksan, 2000)

“bodun” (32 defa), “sab” (16 defa), “öz” (9 defa), “yagı” (6 defa) “idi” (5 defa), “kişi” (4 defa), “erinç” (3 defa), “bod” (2 defa), “kopın” (2 defa), “ötrü” (2 defa), “köngül” (2 defa), “uçuz” (2 defa), “yeg” (2 defa) “bulganç” (1 defa), “bung” (1 defa), “anyığ” (1 defa), “arıg” (1 defa), “bilig” (1 defa), “edgüti” (1 defa), “ubut” (1 defa), “unç” (1 defa), “az” (1 defa), “ıduk” (1 defa), “iş” (1 defa), “kalısız” (1 defa), “karı” (1 defa), “üz” (1 defa).

28 farklı soyut isim geçmektedir. Soyut isimlerin sıklık derecesi 109’dur. Soyut isimlerin toplam kelime sayısına oranı %5’tir.

i-Diğer isimler:

“ögüz” (6 defa), “sub” (3 defa), “ı” (2 defa), “tag” (2 defa), “yazı” (2 defa), “tug” (1 defa), “ıgaç” (1 defa). Bu tür isimlerin sayısı 7’dir. Buradaki isimlerin sıklık derecesi 17’dir.

Tespit ettiğimiz isimlerin sıklık derecesi 380’dir. Bu isimleri toplam kelime sayısı ile karşılaştırdığımızda oran bir hayli yüksektir. (%31.8)

TONYUKUK YAZITININ KELİME DÜNYASI

İSİMLER	SIKLIK DERECESİ	TOPLAM KELİME SAYISINA ORANI
Kavim isimleri	75	%6.2
Şahıs isimleri	29	%2.4
Yer isimleri	30	%2.4
Organ isimleri	4	%0.3
Sayı isimleri	37	%3.1
Soyut isimler	109	%8.9
Hayvan isimleri	9	%0.7
Yön isimleri	19	%1.5
Akrabalık isimleri	3	%0.2
Savaş ve kahramanlık isimleri	37	%3.1
Unvan isimleri	11	%0.9
Diğer isimler	17	%1.4

Özel isimler, soyut isimlerle birlikte dilin seviyesini göstermesi bakımından çok önemlidir. Tonyukuk yazıtındaki özel isimler şunlardır: "Türk" (20 defa), "Tabgaç" (13 defa), "Tonyukuk" (12 defa), "Oğuz" (10 defa), "Kıtany" (7 defa), "İltiriş Kagan" (6 defa), "Altun Yiş" (6 defa), "Kırgız" (5 defa), "On Ok" (5 defa), "Sir" (5 defa), "Kapkan Kagan" (4 defa), "Ötüken" (3 defa), "Tinsi Oğlu" (3 defa), "Türgiş" (3 defa), "Az" (3 defa), "Tarduş" (2 defa), "İnel Kagan" (2 defa), "İrtiş" (2 defa), "Kögmen Yiş" (2 defa), "Temir Kapıg" (2 defa), "Şantung" (2 defa), "Tongra Esim" (1 defa), "Boyla Bala Tarkan" (1 defa), "Apa Tarkan" (1 defa), "Bögü Kagan" (1 defa), "Bilge Kagan" (1 defa), "Çogay" (1 defa), "Çölgi" (1 defa), "Kara Kum" (1 defa), "Termil" (1 defa), "Yinçü Ögüz" (1 defa), "Kök Öng" (1 defa), "Togla" (1 defa), "Bolçu" (1 defa), "Ek Tagı" (1 defa), "Kumug" (1 defa), "Soğdak" (1 defa), "Tezik" (1 defa), "Yarış" (1 defa).

39 farklı özel isim vardır ve bunların sıklık derecesi 134'tür. Bu kadar kısa bir metinde bu sayı çok önemlidir.

B-Zamir:

Zamirler dilin kolaylık olsun diye tespit ettiği kategorik elemanlardır. Yani dil dışında zamir yoktur. Zamirler de bir dilin ulaştığı seviyeyi göstermesi bakımından çok önemlidir. Tonyukuk yazıtında daha çok şahıs zamirleri kullanılmıştır.

Yazıtta geçen şahıs zamirleri şunlardır: "ben" (24 defa), "sin" (1 defa), "biz" (7 defa), "*a" (30 defa). Tonyukuk yazıtında, "ben" zamirinin daha çok kullanılmış olması, yazıtta "ben" anlatımının hakim olduğunun göstermektedir.

Dönüştürme zamiri olan "öz" 9 defa kullanılmıştır. Tonyukuk geçmişte yapılanları anlatırken "ben özüm" şeklinde, zamirleri bir arada kullanmıştır.

C-Zarf:

Yazıtta, hareketi veya aksiyonu ifade eden şekillerden birisi de zarflardır. Bu zarflar tarz, zaman ve yön bildiren zarflardır.

Toplam zarf sayısı 43'tür. Zarfların içinde en çok kullanılanlar tarz ve zaman zarflarıdır: "yime" (18 defa), "ança" (10 defa), "idi" (5 defa), "tün" (3 defa), "öküş" (3 defa), "biriye" (2 defa), "antag" (2 defa), "küntüz" (2 defa), "könlüngçe" (2 defa), "kün" (2 defa), "kop" (2 defa), "kaçan" (1 defa), "yana" (1 defa), "edgüti" (1 defa), "kopun" (1 defa), "bungsuz" (1 defa), "yiti yigirmi" (1 defa), "yiti" (1 defa), "biş" (1 defa), "içre" (1 defa).

Tonyukuk yazıtında 20 farklı zarf kullanılmıştır.

Ç-Sıfat:

Tonyukuk yazıtında toplam 72 sıfat olup, bunların 41'i farklı sıfattır. Sıfatlar genellikle görsel sıfatlardır. "Alp, bilge" gibi sıfatların dışında kalan sıfatlar, gerçek sıfatlardır. 41 farklı sıfatın içinde 11'i sayı sıfatı, 7'si renk bildiren niteleme sıfatıdır. Sayı sıfatları ve sıklık dereceleri şöyledir: "iki"(5defa), "yiti"(3 defa), "bir"(3 defa), "on"(3defa), "üçbin"(3defa), "üç otuz"(1 defa), "on tümen"(1 defa), "ikinti"(1 defa), "yiti otuz"(1 defa).

"Yuyka" (1 defa), "yınçke" (1 defa), "kalm" (1 defa), "yogun" (1 defa) gibi dokunmayla ilgili sıfatlar da kullanılmıştır.

Gramatikal bakımdan sıfat olmayan elemanları da bu kategoriye dahil edebiliriz. Bunlar "alp" (5 defa), "bilge" (3 defa)'dir. "*Kağanı alp ermiş, ayguçısı bilge ermiş ...*" (Kağanı alp imiş, konuşanı bilge imiş...)

Sıfatların üçü -kı/-ki ekiyle türetilmiştir: "berüki" (1 defa), "kuryakı" (1 defa), yırıyakı" (1 defa). Dört tanesi -lıg/-lüg ekiyle türetilmiştir: tögünlüg (1 defa), "kaganlıg" (1 defa), "Suk başlıg" (1 defa), "atlıg" (1 defa)

En çok kullanılan sıfatlar şunlardır: ol (11 defa), iki (5 defa), alp (5 defa), yiti (3 defa), bir (3 defa), bilge (3 defa).

2. Fiil Unsurları:**A-Fiiller:**

Tonyukuk yazıtındaki toplam fiil sayısı 439'dur. Farklı fiil sayısı ise 122'dir. Bu da her fiilin ortalama 3.5 defa kullanıldığını göstermektedir. Bu yazıtta toplam kelime sayısının 1212 olduğu düşünülürse, bunların 439 tanesinin fiil olması yazıtın tam bir aksiyon içerdiğini gösterir. En çok kullanılan fiiller şunlardır: "er-" (63 defa), "ti-" (43 defa), "kel-" (20 defa), "bol-" (12 defa), "olur-" (12 defa), "ay-" (10 defa), "eşid-" (10 defa), "öl-" (9 defa), "yan-" (8 defa), "süngüş-" (7 defa).

B. Sıfat-fiiller

Sıfat-fiiller hakkında Kemal Eraslan şu bilgileri vermektedir: “Zengin bir isim-fiil sistemine sahip olan Türkçede, isim-fiillerin cümle yapısında oynadıkları rol çok büyüktür. Fiilin fiil ifadeli hususi şekilleri olan isim-fiiller, çeşitli kullanılış ve fonksiyonları ile Türk cümlesine sadelik ve açıklık kazandırır. Ayrıca Hind-Avrupa dillerindeki yardımcı cümlelerin yerini tuttuklarından ifadede kolaylık sağlarlar (Eraslan, 1980). Yazıttaki sıfat-fiiller ve kullanımları şöyledir: “içikdik” (1 defa), “ıda taşta kalmış” (1 defa), “uduzugma” (1 defa), “Tengri bilig birtük” (1 defa), “öz içi taşın tutmuş” (1 defa), “keligme” (1 defa), “aytıgma” (2 defa), “Tonyukuk tegürtük” (1 defa), “yanıgma” (1 defa), “tupulguluk” (1 defa), “üzgülük” (1 defa), “yanyduk” (1 defa).

Toplam 13 sıfat-fiil kullanılmıştır. Bunların 12’si farklıdır. Sıfat-fiil sayısı diğer fiil unsurlarıyla karşılaştırıldığında azdır. Fakat, bu sıfat-fiiller dinamik üslubun işaretleridir.

C. Zarf-fiiller:

33 farklı zarf-fiil , toplam 51 kere kullanılmıştır. Zarf-fiil sayısı, sıfat-fiil sayısından fazladır. O dönemde görülen hareket tarzı fiillerden sonra en çok zarf-fiillerle dile yansımıştır. En çok kullanılan zarf-fiil eki “-p” (21 defa)’dir. Bu sayı, toplam zarf-fiil sayısının yarısına yakındır.

Yazıtta şu zarf-fiiller geçmektedir: “eşidip” (9 defa), “tiyin” (6 defa), “keçe” (3 defa), “yiyü” (2 defa), “kodup” (2 defa), “yelü” (2 defa), “bintüre” (1 defa), “tutunu” (1 defa), “ıdıp” (1 defa), “tupulgalı” (1 defa), “üzgeli” (1 defa), “kılingalı” (1 defa), “olurgalı” (1 defa), “ötünüp” (1 defa), “ıtu” (1 defa), “yatu” (1 defa), “ögleşip” (1 defa), “kabışıp” (1 defa), “aytıp” (1 defa), “kubranıp” (1 defa), “bulamayın” (1 defa), “yubulu” (1 defa), “yangılıp” (1 defa), “bungadıp” (1 defa), “aşangalı” (1 defa), “aşa” (1 defa), “kızıp” (1 defa), “sayu” (1 defa), “yığıp” (1 defa), “anyıp” (1 defa), “töküti” (1 defa), “yügürti” (1 defa), “igidü” (1 defa).

CÜMLE

Tonyukuk yazıtında, toplam 249 cümle vardır. Bunların 48’i isim, 201’i ise fiil cümlesidir. Cümlelerin uzunlukları 1 ilâ 31 kelime arasında değişmektedir. 249 cümlelerin uzunluklarının dağılımı şöyledir:

TONYUKUK YAZITININ KELİME DÜNYASI

1 kelimededen oluşan cümle:	18
2 kelimededen oluşan cümle:	29
3 kelimededen oluşan cümle:	40
4 kelimededen oluşan cümle:	60
5 kelimededen oluşan cümle:	32
6 kelimededen oluşan cümle:	24
7 kelimededen oluşan cümle:	12
8 kelimededen oluşan cümle:	8
9 kelimededen oluşan cümle:	5
10 kelimededen oluşan cümle:	8
11 kelimededen oluşan cümle:	2
12 kelimededen oluşan cümle:	1
13 kelimededen oluşan cümle:	2
14 kelimededen oluşan cümle:	2
16 kelimededen oluşan cümle:	2
18 kelimededen oluşan cümle:	2
20 kelimededen oluşan cümle:	1
31 kelimededen oluşan cümle:	1

Günümüzde, cümlelerin uzunluğu konusunda gramerciler tarafından belirlenmiş bir ölçü yoktur. Cümle uzunluğu konusunda standart bir ölçünün olamayacağını, uzunluğu yazarın üslubunun belirlemesi gerektiğini düşünüyoruz. Tonyukuk yazıtına baktığımızda, cümle uzunlukları 1 ilâ 31 kelime arasında değişmektedir. En uzun cümledeki kelime sayısını üçe böldüğümüzde, 1 ile 10 kelimededen oluşanlar kısa, 11 ile 20 kelimededen oluşanlar orta uzunlukta, 21 ile 31 kelimededen oluşanlar ise uzun cümle kabul edilmelidir. En fazla 15 kelimededen oluşan cümlelerin kullanıldığı bir metinde de 1 ile 5 kelime arasında olan cümleler kısa, 6 ile 10 kelime arasında olanlar orta uzunlukta, 11 ile 15 kelimededen oluşan cümleleri ise uzun cümle kabul etmek gerekir. Bu durumda, genel bir cümle standardından bahsedilmemeli ve cümle uzunluklarını metinde kullanılan cümleler belirlemelidir.

1-10 kelimededen oluşan cümleleri kısa, 11-20 kelimededen oluşan cümleleri orta uzunlukta, 20 kelimededen fazla olan cümleleri de uzun cümle kabul edersek, yazıttaki cümle uzunlukları konusunda karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Kısa cümle sayısı	236
Orta uzunluktaki cümle sayısı	12
Uzun cümle sayısı	1
Kısa cümlelerin oranı	%95
Orta uzunluktaki cümlelerin oranı	%4.9
Uzun cümlelerin oranı	%0.1

Tonyukuk yazıtında kısa cümlelerin çok fazla kullanıldığı (%95), orta uzunluktaki cümlelerin az kullanıldığı (%4.9), uzun cümlelerin ise çok az

kullanıldığı (%0.1) anlaşılmaktadır.

Yazıtta zaman eklerinin kullanımına baktığımızda karşımıza şunlar çıkmaktadır:

“-DI” (153 defa), “-mİş” (46 defa), “-r/-Ar” (8 defa), “-tAÇI” (2 defa), “-Allm” (2 defa), “-AyIn” (1 defa), “-Allm” (1 defa), “-gIl” (1 defa).

Zaman eklerinin kullanımından bu yazıtta geçmiş zaman anlatımının hakim olduğunu görmekteyiz.

Bugün için Türkçenin yazılı en eski belgelerinden olan Tonyukuk yazıtında her şeyden önce Türkçe ileri seviyede, gelişmiş bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar kısa bir metinde kullanılan farklı kelime sayısı çok önemlidir. Biz, burada bir kelimenin ortalama 3.2 defa kullanıldığını gördük. Bu, aynı kelimelerin sürekli tekrar edilmediği farklı kelimeler kullanıldığı anlamına gelir. Tonyukuk yazıtında toplam kelime sayısına baktığımızda fiil unsurlarının kullanımı ve sayısı da önemlidir. Fiillerin sayısı bu metnin harekete dayalı bir anlatımı olduğunu bize göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2000). *En Eski Türkçenin İzlerinde*, İstanbul: Simurg.

Aksan, D. (1999). *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara: Engin.

Özbay, H.(1994). *Çolpan'ın Şiirleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, No: 33.

Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçe'de İsim-Fiiller*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2731.

Ergin, M. (1995). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi..